

Ганна КАЛАЧ

Державний податковий університет, м. Ірпінь
<https://orcid.org/0000-0002-6031-0591>

СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ЯК ОСНОВА КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У статті пропонується соціально-орієнтована модель відродження економіки України, яка ґрунтується на відносинах партнерства, зміцненні інституційної моделі, яка б не протидіяла свободі окремих індивідів діяти згідно власних цінностей, цілей та уподобань та сприяла подоланню бідності і скороченню дистанції розшарування населення. Визначено характерні особливості моделі соціально-орієнтованого розвитку серед яких варто виділити наявність інститутів соціально-відповідального підприємництва; подолання бідності основних мас населення; соціальна захищеність незможних шарів населення; наявність неформальних інститутів, що контролюють соціально-економічні процеси; зменшення диспропорцій у рівні доходів населення. Доведено, що в складний час консолідація суспільства є головною стратегією держави, оскільки «соціальний» елемент моделі стосується підтримки забезпечення рівних можливостей і захисту тих, хто не може увійти до вільного ринку робочої сили через старість, інвалідність та/або безробіття, тобто кінцеві цілі розвитку економіки полягають у гармонійному узгодженні індивідуальних та суспільних інтересів. Визначено базові засади для створення умов такої моделі: правова держава і приватна автономія, забезпечення грошового порядку, формування відкритого конкурентного середовища, інституційне оформлення групових інтересів.

Ключові слова: соціально-орієнтована модель економіки, економічний розвиток та соціальні зобов'язання, довіра, добробут, соціальна відповідальність, консолідація суспільства.

Hanna KALACH

State Tax University, Irpin

SOCIALLY-ORIENTED MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT AS THE BASIS FOR THE CONSOLIDATION OF SOCIETY

The social, institutional and economic system of Ukraine has been in a state of instability for quite a long time. Before the start of the full-scale war with Russia, Ukraine ranked alongside third world countries in international economic rankings. The effectiveness of the development of financial provision of social capital in Ukraine has long been indicative of negative changes in the structure of expenditures for social support and protection of the population.

The article proposes a socially-oriented model for the revival of the economy of Ukraine, which is based on partnership relations, strengthening the institutional model, which would not oppose the freedom of individual individuals to act according to their own values, goals and preferences, and would contribute to overcoming poverty and reducing the distance of population stratification. Characteristic features of the model of socially-oriented development is identified, among which it is worth highlighting the presence of institutions of socially responsible entrepreneurship; overcoming poverty of the main masses of the population; social protection of the poor; the presence of informal institutions that control socio-economic processes; reduction of disparities in the level of income of the population. It is proven that in difficult times, the consolidation of society is the main strategy of the state, since the "social" element of the model refers to the support of equal opportunities and the protection of those who cannot enter the free labor market due to old age, disability and/or unemployment, the ultimate goals of development economy consist in the harmonious coordination of individual and public interests. The basic principles for creating the conditions of such a model have been determined: the rule of law and private autonomy, ensuring the monetary order, forming an open competitive environment, and institutionalizing group interests.

Keywords: socially oriented model of the economy, economic development and social obligations, trust, well-being, social responsibility, consolidation of society.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Соціальна, інституційна та економічна система України перебуває вже досить тривалий час у стані нерівновагі. До початку повномасштабної війни з Росією Україна, за місцем у міжнародних економічних рейтингах посідала місце поряд з країнами третього світу. Ефективність розвитку фінансового забезпечення соціального капіталу в Україні вже тривалий час показує негативні зміни в структурі видатків на соціальну підтримку та захист населення. [1, с.268] В умовах повномасштабної війни Україна не лише втратила значну частину свого промислового потенціалу, але й значну частину населення. Оцінки збитків України у війні, зроблені Світовим банком через півроку військових дій були оцінені у 349 мільярдів доларів США. У доповіді Світового банку говориться, що бідність в Україні зростає за час війни вдесятеро, а станом на кінець 2022 року один з п'яти українців, за прогнозами, житиме в бідності. [2] Отже, сьогодні вітчизняна економіка дедалі очевидніше стає одним з пріоритетних фронтів, який визначатиме як подальший перебіг військових дій, так і спроможність нашої держави успішно відбудовуватись після їх закінчення. Сьогодні багато експертів говорять про нібито неминучий повоєнний економічний бум в Україні та стрімку відбудову зруйнованих міст чи модернізацію інфраструктури, але без впровадження відповідних інструментів економічної політики, без цілісної теоретичної доктрини здійснення ринкових перетворень значний потенціал повоєнного відродження може бути нівельованим. Тому для України є актуальним пошук

адекватної економічної моделі та вивчення досвіду країн, які змогли подолати подібні економічні шоки і сьогодні займають лідируючі позиції за рівнем економічного розвитку в цілому і достатку кожного окремого індивіда.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Темі соціально-орієнтованої економіки приділяється достатньо уваги, як зарубіжних науковців так і дослідників української наукової спільноти. Серед українських науковців варто відзначити праці С.М. Гринецької, яка визначила спільні концептуальні основи соціальної орієнтації економіки та соціоекономіки та їх відмінності. [3] Шпикуляк О., Мазур Г., Колот А., Шаповалова Т., Грицаєнко М., Гурочкіна В., Руда Т., Нагорічна О., [1] досліджують тему соціального капіталу, пристосовуючи його розвиток до реалій сьогодення. В. В. Грецька-Миргородська встановила зв'язок формування соціально-орієнтованої економіки із останніми досягненнями такого напрямку як поведінкова економіка.[4] Серед останніх модифікацій концепції соціальної відповідальності можна виділити концепцію створення спільних цінностей (CSV), що розроблена М. Портером і М. Крамером. Концепція спільних цінностей - це управлінська практика підвищення ефективності бізнесу, що поєднує отримання прибутку з поліпшенням суспільного добробуту. Спільна цінність передбачає створення нового продукту, технології, моделі, які одночасно приносять прибутки підприємству, задовольняють суспільні потреби, поліпшують економічні та соціальні умови суспільства. [5, с. 6]

Формування цілей статті

Основи концепції соціально-орієнтованої економіки, пошук консолідації суспільства через партнерство вкрай важливе і може використовуватися на практиці при формуванні бізнес-моделей підприємств та визначення стратегії повоєнного розвитку України. Метою статті є визначення характерних особливостей соціально-орієнтованої моделі відродження економіки України, яка ґрунтується на відносинах партнерства, зміцненні інституційної моделі, яка б не протидіяла свободі окремих індивідів діяти згідно власних цінностей, цілей та уподобань та сприяла подоланню бідності і скороченню дистанції розшарування населення.

Виклад основного матеріалу

Необхідність формування моделі соціально-орієнтованої економіки була науково обґрунтована представниками інституційно-соціологічного напрямку наукової думки Т. Вебленом, У. Мітчеллом, Дж. Гелбрейтом та іншими межі XIX – XX ст. Так, Мітчелл У., використовуючи метод аналізу «динамічних рядів», розрахував середні індекси ряду показників національного господарства і дійшов висновку про посилення соціального конфлікту», через «нечесну» (монополістичну) конкуренцію підприємців. Представники інституційно-соціологічного напрямку вважали, що для вирішення соціальних конфліктів необхідно враховувати взаємозв'язок економічних проблем з неекономічними, зокрема, з питаннями соціології, культури, психології, філософії, тощо, що зумовлює та аналізує поведінку та мотиви діяльності людей у суспільстві. Цю функцію взяв на себе соціальний капітал.

Термін «соціально-орієнтована економіка» є логічним розвитком концепції «соціально-ринкової економіки» (нем. Soziale Marktwirtschaft), що була запропонована у 1946 році німецьким економістом Альфредом Мюллером-Армаком та розвинена міністром економіки Німеччини Людвігом Ерхардом. Під цим поняттям розуміли економічну систему, що функціонує «на основі ринкової саморегуляції за якої координація дій здійснюється шляхом взаємодії на ринках вільних приватних підприємців та вільних індивідуальних споживачів» [6, с. 245] Результати відбудови повоєнної Західної Німеччини в дивовижно короткий термін красномовно свідчать про надзвичайну ефективність концептуальних та практичних заходів розроблених Людвігом Ерхардом та його соратниками. З часом відбувся розвиток ідей цієї концепції в політиці канцлера Аденауера, яка стала підґрунтям для забезпечення соціального миру у повоєнній Німеччині та високих темпів економічного розвитку, що стали називати «економічним дивом Західної Німеччини. Програма Аденауера була зосереджена на законодавстві, яке встановлює спільне прийняття рішень у вугільній та металургійній промисловості, системі формування власності працівників, вирівнюванні тягарів, створенні субсидованого житла, дитячих допомогах, динамізмі пенсій тощо. Таким чином, «соціальний» елемент моделі стосується підтримки забезпечення рівних можливостей і захисту тих, хто не може увійти до вільного ринку робочої сили через старість, інвалідність та/або безробіття, тобто кінцеві цілі розвитку економіки полягають у гармонійному узгодженні індивідуальних та суспільних інтересів.

На даний час, під соціальною ринковою економікою розуміється цілком конкретний тип державної господарської системи, що виник і зміцнився в післявоєнній десятиліття в індустріальних країнах, головним чином у Західній Європі, і характеризується виключно високим рівнем соціального та економічного добробуту громадян. Україна у 2022 році стала кандидатом до вступу європейської спільноти і намагається виконувати усі обов'язання соціально-орієнтованої економіки, по відповідності високим стандартам розвинутих країн.

Цілями соціально-орієнтованої економіки є :

- дотримання основних прав людини та принципу соціальної справедливості, надання кожному рівних можливостей для прояву своїх здібностей, працьовитості, ініціативи та підприємливості ;
- підвищення рівня добробуту людей та соціального захисту, пропорційно-розподіленого потенціалу країни , страхування всіх від ризику втратити достойне життєзабезпечення ;
- підтримка у суспільстві стабільності громадянської злагоди та соціального миру.

Основні характеристики моделі соціально-орієнтованої економіки зводяться до наступного:

- наявність інститутів соціально-відповідального підприємництва;
- подолання бідності основних мас населення ;
- соціальна захищеність незаможних шарів населення;
- наявність неформальних інститутів, що контролюють соціально-економічні процеси ;
- зменшення диспропорцій у рівні доходів, як на рівні різних верств населення так і на рівні регіонів.

На даний час немає, і не може бути єдиної загальновизнаної моделі соціально-орієнтованої ринкової економіки. Кожна країна проходить свій шлях самостійно, виходячи з рівня економічного розвитку, визнаних нею цілей, ідеології, ідентичності, забезпеченості ресурсами, рівня освіти та медицини, використання новітніх технологій та інновацій, тощо. Кожна держава на свій розсуд вирішує соціальні проблеми суспільства, створює власну модель ринкової економіки, але є певні базові засади для створення умов такої моделі.

Першою такою умовою є правова держава і приватна автономія, за допомогою положень приватного права відбувається відмежування приватної сфери від державних впливів.[7] Таким чином, пріоритетного значення у контексті формування соціально-орієнтованої моделі економіки набуває розвиток в Україні приватної ініціативи та підприємництва. Адже індивідуалізм, є основою вільного суспільства та конкурентоспроможного бізнесу. Для максимального розкриття економічного потенціалу підприємництва нашому уряду слід відмовитися від шкідливої догми, яка домінує в українській економіці упродовж усього періоду її незалежності, будучи несвідомо перенесеною ще з часів радянського минулого, про визначальну роль державного бюджету в економічному житті країни.[8]

Другою умовою є забезпечення в країні грошового порядку. Маються на увазі економічні цілі так званого "магічного чотирикутника" – стабільність грошей, повна зайнятість, збалансованість платіжного балансу та адекватне економічне зростання. Вирішальне значення має при цьому функціональна і кадрова незалежність Центрального банку. Цей організаційний принцип використовується Європейським Союзом, він покладений в основу укладання валютного союзу та створення Європейського Центрального банку.

Важливим складником соціальної ринкової економіки є соціальний порядок. Маються на увазі законодавчі та інші інституційні рамкові умови для спрямування на соціальні цілі діяльності приватних та державних агентів.

Конкурентний порядок і політика щодо його реалізації в соціальній ринковій економіці є тими елементами, які безпосередньо впливають на загальну ефективність функціонування всієї суспільно-економічної системи. Формування соціальної ринкової економіки є не що інше, як запровадження таких рамкових умов, які максимально сприятимуть реалізації політики конкурентного порядку та формуванню в країні відкритого конкурентного середовища.

Наступною умовою для створення моделі соціально-орієнтованої економіки є інституційне оформлення групових інтересів. Наявність оформлених груп інтересів є передумовою для створення організацій (наприклад, союзів підприємців, профспілок трудящих), які покликані представляти ці інтереси перед представниками інших груп інтересів. У свою чергу, організації є основою для формування системи соціальної взаємодії та партнерства, що складає основу соціального капіталу.

Головною задачею соціально-економічної взаємодії традиційно вважається підтримка балансу інтересів роботодавця та персоналу, який постійно порушується та змінюється під впливом різних факторів. Термін «партнерство» передбачає цілком певну форму взаємодії, що виникає в процесі діяльності з досягненням загальних цілей. У випадках, коли цілі взаємодіючих суб'єктів не збігаються (різні або протилежні), ведеться мова про компроміс, про громадські згоди, про досягнення консенсусу, на основі довіри і поваги.

У сучасних умовах соціальне партнерство розвивається переважно за трьома напрямками :

- 1) у сфері соціально-трудових відносин, між працівниками та роботодавцями;
- 2) у сфері міжсекторних відносин між державою, бізнесом та суспільством;
- 3) у формі соціального контракту .

Отже, для розвитку відносин соціального партнерства необхідне усвідомлення учасниками соціальної взаємодії спільних цілей та завдань, які необхідні для покращення життя. Також важливо визначити відповідальність кожної із сторін у тих областях, де інтереси сторін перетинаються, розуміючи перешкоди, які стоять перед соціальним партнерством у нашій країні, а також безперечні переваги цього підходу для гармонійного розвитку держави.

Не зважаючи на бар'єри соціально-економічного розвитку, Україні вкрай «необхідно зміцнювати потенціал соціального підприємництва, а також посилювати організаційну спроможність громадських об'єднань. Вартими особливої уваги є пропозиції, стосовно забезпечення безперешкодного доступу організацій громадянського суспільства як суб'єктів соціального підприємництва до державної підтримки розвитку малого підприємництва» [9].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Сьогодення диктує невтішні показники, бізнес не в змозі працювати у повну силу, обсяги експортованої продукції значно скоротилися.. Сьогодні Україна стоїть перед черговим усвідомленням того, що модель економічного розвитку у повоєнний період потребує концептуально іншого підходу до соціального захисту для своїх громадян, вона повинна бути основою для консолідації суспільства, бути привабливою як для підприємців, так і для працівників, сприяти поверненню вимушених емігрантів на батьківщину. Одним із головних критеріїв ефективності такої моделі є взаємодія і партнерство на основі довіри, поваги та надійності. Першочерговим її завданням в умовах України має стати утвердження норм і принципів, притаманних конкурентному порядку, з його суспільною відповідальністю та етикою бізнесу, відкритістю та прозорістю всіх форм ринкової боротьби, утвердженням моральних засад підприємництва, чітким визначенням функцій і ролі влади у цій системі. Зусилля держави мають спрямовуватись на зменшення своєї присутності в тих сферах, де механізми конкурентної саморегуляції здатні автоматично забезпечувати належну ефективність господарювання і саморозвиток підприємств.

Суспільна природа людини не вичерпується інститутом держави, вона реалізується також у різноманітних проміжних суспільних групах, в менших громадських осередках – родині, громаді, підприємстві та в групах за економічними, соціальними, політичними чи культурними інтересами. Тому при формуванні соціально-орієнтованої економіки необхідними та важливими є посередницькі групи та інституції, наприклад, солідарні співтовариства, групи самопомогі, об'єднання тощо.

Література

1. Hurochkina V., Reshmidilova S., Bohatchyk L., Telnov A., Skorobogata L., Riabinina N. (2021). Modeling Effectiveness of Financial Support for the Social Capital Development in Economic Emergence. WSEAS Transactions on Environment and Development, ISSN / E-ISSN: 1790-5079 / 2224-3496, vol. 17, 2021, Art. 27, pp. 262-270 DOI: 10.37394/232015.2021.17.27
2. Як війна вплинула на економіку України. Заголовок з екрану. - Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplivula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916> (дата звернення: 13.03.2023)
3. Гриневська С.М. Соціальна орієнтація економіки як економічна версія соціоекономіки. Український соціум. — 2012. — № 1. — С. 141—150.
4. Грецька-Миргородська В. В. Формування соціально-орієнтованої економіки: поведінкові передумови аналізу. Ефективна економіка. 2018. № 5. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6349> (дата звернення: 13.03.2023)
5. Porter, M. E., and Mark R. Kramer. Creating Shared Value. Harvard Business Review. 2011. January-February, 54. P. 1-17.
6. Alfred Müller-Armack: Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik. Bern 1976, S. 245.
7. Lampert H., Bossert A. Die Wirtschafts- und Sozialordnung der Bundesrepublik Deutschland im Rahmen der Europ@ischen Union. – Mhncen: Olzog, 2001. – 420 s.
8. Борщевський В. Економічний індивідуалізм дасть опір тоталітаризму сусіда. День. Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/ekonomichniy-individualizm-dast-opir-totalitarizmu-susida>.
9. Hurochkina V. & Riabinina N. (2022). The impact of behavioral aspects on the social capital of the tax service of Ukraine. *VUZF Review*, Vol. 7(1), 69-79. <https://doi.org/10.38188/2534-9228.22.1.07>

References

1. Hurochkina V., Reshmidilova S., Bohatchyk L., Telnov A., Skorobogata L., Riabinina N. (2021). Modeling Effectiveness of Financial Support for the Social Capital Development in Economic Emergence. WSEAS Transactions on Environment and Development, ISSN / E-ISSN: 1790-5079 / 2224-3496, vol. 17, 2021, Art. 27, pp. 262-270 DOI: 10.37394/232015.2021.17.27
2. Yak viina vplivula na ekonomiku Ukrainy. Zaholovok z ekranu. - Rezhym dostupu: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplivula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916> (data zvernennia: 13.03.2023)
3. Hrynevskia S.M. Sotsialna oriantatsiia ekonomiky yak ekonomichna versiia sotsioekonomiky. Ukrainskyi sotsium. — 2012. — № 1. — S. 141—150.
4. Hretska-Myrhorodska V. V. Formuvannia sotsialno-orientovanoi ekonomiky: povedinkovi peredumovy analizu. Efektyvna ekonomika. 2018. № 5. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6349> (data zvernennia: 13.03.2023).
5. Porter, M. E., and Mark R. Kramer. Creating Shared Value. Harvard Business Review. 2011. January-February, 54. P. 1-17.
6. Alfred Müller-Armack: Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik. Bern 1976, S. 245.
7. Lampert H., Bossert A. Die Wirtschafts- und Sozialordnung der Bundesrepublik Deutschland im Rahmen der Europ@ischen Union. – Mhncen: Olzog, 2001. – 420 s.
8. Borshchevskiy V. Ekonomichnyi indyvidualizm dast opir totalitaryzmu susida. Den. Rezhym dostupu: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/ekonomichniy-individualizm-dast-opir-totalitarizmu-susida>.
9. Hurochkina V. & Riabinina N. (2022). The impact of behavioral aspects on the social capital of the tax service of Ukraine. *VUZF Review*, Vol. 7(1), 69-79. <https://doi.org/10.38188/2534-9228.22.1.07>